

С. М. ЯМПОЛЬСЬКИЙ – ОРГАНІЗАТОР ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено видатному вченому, доктору економічних наук, професору, академіку Національної академії наук С. М. Ямпольському. У ній розглянуто й проаналізовано його діяльність в освітній сфері.

Ключові слова: С. М. Ямпольський, економіст, система вищої освіти, інститут, ректор, Академія наук УРСР.

Статья посвящена выдающемуся ученому, доктору экономических наук, профессору, академику Национальной академии наук С. М. Ямпольскому. В ней рассматривается и анализируется его деятельность в образовательной сфере.

Ключевые слова: С. М. Ямпольский, экономист, система высшего образования, институт, ректор, Академия наук УССР.

Article devoted to outstanding scientist, doctor of economic sciences, professor of National Academy of Sciences S. M. Yampolsky. This article considers and analyzes its activities in the educational field.

Key words: S. M. Yampolskyi, an economist, the system of higher education, institute, rector, the Academy of Sciences.

Видатний український учений, доктор економічних наук, професор, академік Національної академії наук, багатогранний фахівець Стефан Михайлович Ямпольський був і відомим освітнім діячем.

Освітня діяльність С. М. Ямпольського, на нашу думку, ще не достатньо досліджена. За винятком видання Національного університету «Львівська політехніка», де він був ректором упродовж 1944 – 1953 рр. [4], освітню діяльність Стефана Михайловича висвітлено досить побіжно в публікаціях здебільшого енциклопедичного характеру [8–10].

Метою написання статті є розгляд діяльності С. М. Ямпольського на освітній ниві на посаді ректорів трьох вищих навчальних закладів; аналіз його внеску в розвиток вищої школи України; виявлення зв'язку між науковою та освітньою діяльністю вченого.

Стефан Михайлович народився 21 грудня 1906 р. у м. Ізюм Харківської області в родині робітників. У неповних 15 років він уже працював молотобійцем разом із батьком. Після закінчення індустріально-технічної профшколи у 1924 р. працював в Ізюмських залізничних майстернях Донецької залізниці. Тривалий час поєднував навчання із трудовою діяльністю.

Харківський інженерно-економічний інститут став для С. М. Ямпольського головним навчальним закладом для отримання освіти. Він закінчив машинобудівний факультет цього інституту в 1932 р., після чого був залишений в аспірантурі для підготовки дисертації. Виконував обов'язки заступника декана, декана загально-технічного і машинобудівного факультетів ще в студентські роки. Потім працював завідувачем навчальної частини, заступником директора інституту з навчальної і наукової роботи, а в 1938 р. призначений директором даного навчального закладу [2, с. 388].

За роки роботи С. М. Ямпольського директором було значно зміцнено й розширено матеріально-технічну базу інституту: створено нові лабораторії та кабінети, розпочато будівництво сучасного навчального корпусу з бібліотекою і необхідними майстернями, лабораторіями для металургійного, гірничого, машинобудівного, хімічного й обліково-економічного факультетів; суттєво поповнено кадрами вищої кваліфікації професорсько-викладацький склад інституту. До

1941 р. інститут перетворився на великий науковий центр країни із підготовки інженерно-економічних кадрів для таких галузей соціалістичної індустрії: гірничої, металургійної, хімічної промисловості, машинобудування та обліково-економічних спеціальностей даних галузей. Під безпосереднім керівництвом Стефана Михайловича в 1940 р. у Харкові проведено Всесоюзну науково-практичну конференцію з проблеми розвитку відносин у галузях промислового виробництва та на підприємствах [7, с. 4].

Грунтовну навчально-організаційну роботу в інституті С. М. Ямпольський поєднував із науковою діяльністю, яка була тісно пов'язана з господарською практикою. Ці творчі зв'язки з виробництвом дозволили йому впровадити низку наукових результатів у практику великих промислових підприємств. Його наукові пошуки в той час були пов'язані із удосконаленням системи технологічного планування, розробкою методів скорочення технологічного циклу виробництва, питаннями технічної підготовки виробництва, проблемами створення, виробництва і впровадження нових конструкцій машин тощо. На основі отриманих результатів Стефан Михайлович підготував і захистив у червні 1941 р. кандидатську дисертацію на тему «Основні питання технічної підготовки виробництва у зв'язку з проблемою швидкісного освоєння машин», у якій вперше було сформульовано й обгрунтовано наукову концепцію технічної підготовки виробництва як однієї з найважливіших умов швидкісного освоєння машин [3].

Під час Другої світової війни інститут був тимчасово законсервований, а професорсько-викладацький склад направлений на роботу в оборонних галузях промисловості. С. М. Ямпольського командують на один із заводів Наркомату озброєння як керівника планово-виробничого відділу. Також його було призначено завідувачем відділу науково-технічної пропаганди АН СРСР, одночасно Президія АН СРСР, яка перебувала на той час у Свердловську, довірила вченому виконувати обов'язки уповноваженого Президії АН СРСР у Москві [1].

По закінченні війни Стефан Михайлович повертається до роботи в галузі вищої освіти – 1 квітня 1944 р. його призначено ректором Львівського політехнічного інституту [4, с. 19]. Майже з нуля С. М. Ямпольському довелося відновлювати заклад – відбудовувати зруйноване, створювати матеріальну, навчальну та наукову бази, підбирати кадри, організовувати навчальний процес, налагоджувати наукові дослідження.

Докладаючи багато сил й енергії для відновлення інституту, ректор головну увагу зосереджує на залученні висококваліфікованих викладачів. Стефан Михайлович звертається до президента АН СРСР академіка В. Л. Комарова з проханням допомогти інституту, просить відрядити на постійну роботу запрошених С. М. Ямпольським учених Академії наук. Президія АН СРСР розпорядилася передати ВНЗ лабораторне обладнання та навчальну літературу. На роботу до Львівського політехнічного інституту було відряджено професорів А. А. Харкевича, Н. Н. Шуміловського та ін. [7, с. 7]

У 1945 р. для участі в науковій сесії, присвяченій 100-річному ювілею інституту, прибули представницькі делегації вчених, які очолював академік І. І. Артоблевський. Проведення наукової конференції сприяло налагодженню творчих зв'язків, необхідних для здійснення науково-дослідних робіт.

Ураховуючи перспективу всебічного розвитку економіки західних областей України, С. М. Ямпольський обгрунтовує та висуває відповідним організаціям пропозицію стосовно створення сільськогосподарського і лісотехнічного інститутів на базі однойменних факультетів політехнічного інституту, надає допомогу новоствореним ВНЗ в організації наукових досліджень, налагодженні навчально-виховного процесу.

За керівництва Стефана Михайловича у Львівському політехнічному інституті було створено нові факультети та спеціальності, зокрема нафтовий факультет із повним набором інженерних спеціальностей для нафтової промисловості.

На базі цього факультету пізніше в Івано-Франківську створено Інститут нафтової і газової промисловості, факультети радіоелектроніки, приладобудування та ін. Було відкрито нові спеціалізовані кафедри конкретної економіки, збільшено кількість спеціалізацій із 13 у 1945 р. до 33 у 1953 р. [7, с. 8]. Також було побудовано й надано для використання необхідні для студентів гуртожитки, спортивний комплекс, оздоровчий студентський табір у Криму, поліклініку і профілакторій.

З ініціативи Ямпольського у Львівському політехнічному інституті було організовано підготовку інженерів-економістів для машинобудівної і нафтової промисловостей. Як ректор інституту й керівник кафедри економіки промисловості та організації виробництва машинобудівної промисловості учений багато зробив для розвитку інженерно-економічної освіти в західних областях України [3].

Незважаючи на важкі умови перших повоєнних років, С. М. Ямпольський продовжує наукові дослідження, поєднуючи наукову роботу з виконанням обов'язків ректора. Ще в 1944 р. він підготував до друку монографію «Вопросы скоростного проектирования и освоение новых конструкций в машиностроении». У цій роботі науковець зробив спробу комплексно дослідити основні організаційно-економічні питання створення нової техніки і її впровадження у виробничий процес. Через п'ять років після цього у 1949 р. побачила світ друга монографія Стефана Михайловича «Скоростное освоение новых производств», у якій було сформульовано теоретичні положення про дію закону економії часу стосовно технічної підготовки виробництва.

У 1957 р. згідно із рішенням Центрального комітету Компартії України С. М. Ямпольського було призначено ректором Одеського політехнічного інституту [6, с. 20]. Із приходом нового ректора розпочато плідну роботу щодо значного розширення матеріально-технічної бази інституту. Саме завдяки його ініціативності та енергійності відбулося суттєве розширення профілю підготовки майбутніх спеціалістів. Стефан Михайлович, за підтримки місцевих партійних органів та Міністерства вищої та середньої освіти, зміг перерозподілити окремі ВНЗ і технікуми Одеси, що дозволило Одеському політеху значно розширитися та розвинути свою технічну й наукову бази.

Уже у 1965 р. інститут готував інженерів із 23 спеціальностей. Було створено нові спеціальності та факультети за прогресивними напрямками, зокрема факультет радіоелектроніки зі спеціальностями: «Напівпровідникові матеріали», «Електроакустика й ультразвукова техніка», «Промислова електроніка й радіоапаратура»; хіміко-технологічний і теплоенергетичний факультети [5].

Інститут збагатився сучасними, добре обладнаними лабораторіями газових турбін, напівпровідників, радіоактивних ізотопів, застосування ультразвуку у промисловості, органічного синтезу та багатьма іншими, що дозволило значно активізувати науково-дослідну роботу. Посилено співпрацю інституту із промисловими підприємствами, установлено нові, ефективні форми творчих зв'язків одеських політехніків з інженерами-виробничниками. Наукові відкриття, винаходи одержують у цей період всесоюзне визнання, колектив інституту отримує вищі нагороди Всесоюзної виставки досягнень народного господарства.

С. М. Ямпольський не залишає без уваги побут і відпочинок студентів. У 1958 р. у Кароліно-Бугазі розпочато будівництво спортивно-оздоровчого табору «Чайка». Розроблено споруди корпусів радіотехніки і хіміко-технологічного факультету, теплотехнічної лабораторії та студентського містечка на декілька гуртожитків, Палацу спорту з олімпійських норм, бібліотеки, Палацу культури [7, с. 10].

За дорученням директивних органів, Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР Ямпольський докладає чимало зусиль для організації філіалу Одеського політехнічного інституту в Севастополі. Відповідальне виконання завдань, активність та ініціативність дозволили Стефану Михайловичу в найкоротші терміни організувати філіал і сформувати його профіль як майбутнього прила-

добудівного інституту, забезпечити його необхідними навчальними приміщеннями та турботами, лабораторним спорядженням і кадрами високої кваліфікації.

За словами секретаря бюро партійної організації Одеського політехнічного інституту І. Перевердія, С. М. Ямпольський за короткий строк зміг завоювати авторитет і повагу колективу навчального закладу. Завдяки його енергії, вимогливості до себе та підлеглих він зумів мобілізувати колектив інституту для його розвитку та зміцнення [1].

У 1961 р. на вченій раді секції суспільних наук АН УРСР Стефан Михайлович захистив докторську дисертацію на тему «Шляхи прискорення створення та освоєння нових знарядь виробництва в машинобудуванні». Цією роботою він зарекомендував себе, за оцінкою відомих вчених у галузі машинобудування, одним із найкваліфікованіших спеціалістів із проблем економіки науково-технічного прогресу [2, с. 389]. У цьому ж році ВАК затверджує це рішення вченої ради і надає вчене звання професора. Також С. М. Ямпольського нагороджено орденом Леніна.

Учений продовжує активно досліджувати проблеми економіки науково-технічного прогресу. У 1964 р. вийшли друком монографія «Економіка освоєння нових конструкцій машин» і стаття «Механізація і автоматизація інженерної праці в органах технічної підготовки виробництва» [9, с. 509].

Одеський політехнічний інститут під керівництвом Стефана Михайловича стає одним із найбільших вищих технічних навчальних закладів країни, який успішно виконує одне з найважливіших державних завдань – підготовку висококваліфікованих спеціалістів, які мають широкий науково-технічний і політичний кругозір.

У 1965 р. С. М. Ямпольського призначено виконувачем обов'язків директора Інституту економіки АН УРСР, а у 1967 р., завдяки високому рівню наукових робіт і неабияким здібностям, обрано директором інституту. У цьому ж році Стефана Михайловича було обрано дійсним членом (академіком) Академії наук УРСР. Під його керівництвом колектив інституту та його відділення здійснили плідну роботу з підвищення теоретичного рівня наукових досліджень в галузі економіки. С. М. Ямпольський провів принципову реорганізацію відділів інституту за проблемними напрямками. Переборюючи певну адміністративну інерцію та спротив деяких поважних ветеранів установи, Стефан Михайлович значно посилив перспективний процес оновлення керівного складу секторів і відділів з орієнтацією на молоді кадри. Йому вдалося створити досить потужні автономні відділення інституту в Харкові (1965) та Одесі (1970) [6, с. 21].

Дирекція інституту, яку очолював Ямпольський, значну увагу приділяла посиленню методологічної роботи, розвитку застосування економічно-математичних методів, розширенню і зміцненню творчих взаємозв'язків навчального закладу з Інститутом економіки АН СРСР, Держпланом УРСР, міністерствами, підприємствами. Розширенню та зміцненню наукового потенціалу центру економічної науки в Україні сприяло функціонування регіональних відділень у складі Інституту економіки АН УРСР [7, с. 12]. Це обумовило формування в республіці організаційно-координаційної структури, подальший розвиток якої став важливим фактором зміцнення оперативних зв'язків академічної науки з практикою, а також із вузівською наукою. Подальший розвиток цих регіональних відділень Інституту економіки АН УРСР виявився досить продуктивним не лише для економічної регіоналістики, а й і для всієї економічної науки України. Про це свідчить перетворення колишніх регіональних відділень на окремі інститути, які нині входять до складу НАН України.

У 1990-ті рр., незважаючи на вже досить похилий вік, Стефан Михайлович продовжував свою діяльність на науковій ниві, яку він поєднував із роботою із підготовки висококваліфікованих наукових кадрів. С. М. Ямпольський підготував понад 40 кандидатів та 19 докторів економічних наук. Серед них такі відомі вчені-економісти, як академік АН УРСР Н. Г. Чумаченко, члени-кореспонденти АН УРСР Н. Т. Мелешкін, А. С. Ємельянов та ін. [1].

Під керівництвом академіка було проведено наукові дослідження з проблем економічного реформування України. Зокрема, він узагальнив досвід економічного експериментування і вдосконалив його наукові основи, розробив відповідні методичні й практичні рекомендації.

Багатогранна і плідна діяльність академіка С. М. Ямпольського як ученого, організатора науки та вищої освіти була достойно відзначена державними нагородами. Серед них – орден Леніна, Орден Трудового Червоного Прапора, орден «Знак Пошани», медалі [2, с. 390].

Стефан Михайлович Ямпольський прожив понад 90 років, із яких 65 віддав освіті та науці, зробивши неоцінений внесок у розбудову української вищої школи й підготовку висококваліфікованих учених.

Бібліографічні посилання

1. Видатний учений і організатор науки та вищої школи [Текст]: До 90-річчя С. М. Ямпольського // Економіка України. – 1996. – № 12. – С. 77–78.
2. Дерев'янкін, Т. І. Пам'яті Стефана Михайловича Ямпольського (1906–1998) [Текст] / Т. І. Дерев'янкін, В. С. Стешенко // Історія народного господарства та економічної думки України: зб. наук. пр. – Вип. 39–40. – К., 2007. – С. 389–391.
3. Колишній Голова Ради, академік НАН України С. М. Ямпольський [Електронний ресурс] // Рада з вивчення продуктивних сил України. Національна Академія наук України. – Режим доступу: <http://www.rvps.kiev.ua/KERIV/Jampol.html> – Заголовок з екрана.
4. Національний університет «Львівська політехніка» [Текст] / редкол.: Ю. Я. Бобало [та ін.]. – К.: ТОВ «Видавничий центр «Логос Україна», 2008. – 57 с.
5. Созидание 1957 – 1969 [Електронний ресурс] // Одесский национальный политехнический университет. – Режим доступу: <http://opu.ua/rus/about/history/creativity> – Загл. с екрана.
6. Сухотеріна, Л. І. Відомий український економіст Стефан Михайлович Ямпольський (1906–1998) [Текст] / Л. І. Сухотеріна // Інтелігенція і влада. Громадсько-політ. наук. зб. – 2012. – Вип. 25. – С. 19–25.
7. Ямпольський Стефан Михайлович [Текст] / редкол.: К. М. Сытник [и др.]. – К.: Наук. думка, 1986. – 76 с. – (Библиография ученых УССР / АН УССР).
8. Ямпольський Стефан Михайлович [Текст] // Історія Академії наук УРСР / Редкол.: Б. Є. Патон (голов. ред.) [та ін.]. – К., 1982. – С. 733–734.
9. Ямпольський Стефан Михайлович [Текст] // Українська радянська енциклопедія: [у 12 т.] / під ред.: М. П. Бажан [та ін.]. – Вид. 2-ге. – К., 1985. – Т. 12. – С. 509.
10. Ямпольський Стефан Михайлович [Текст] // Экономическая Энциклопедия. Политическая экономия [в 4 т.] / глав. ред. А. М. Румянцев. – М., 1980. – Т. 4 – С. 592.

Надійшла до редколегії 09.01.2016

УДК 001 (477) (09)

В. В. Кушлакова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ХАРКІВСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО – ALMA MATER НОВИХ ГРОМАДСЬКО-НАУКОВИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Проаналізовано вплив Харківського наукового товариства на розвиток організації науки у 20–30-ті рр. минулого століття. Описано процес виникнення наукових товариств, що походять від Харківського наукового товариства. Окреслено вне-